

Paisatge i territori a la Cerdanya antiga: novetats arqueològiques al Castellot de Bolvir i el Tossal de Baltarga

Oriol Olesti Vila, Jordi Morera Camprubí, Joan Oller Guzmán
i Oriol Mercadal Fernàndez*

1 Introducció

El present treball pretén oferir una síntesi dels resultats obtinguts en els darrers anys al territori de la Cerdanya per l'equip dirigit pel professor Oriol Olesti, emmarcat en el projecte PATCA (Paisatge i Territori a la Cerdanya Antiga).¹ Aquest recull una recerca arqueològica que arrenca a inici de la dècada del 1990 i que ha incrementat notablement el nostre coneixement històric, especialment per l'època antiga, de l'àrea cerdana; un territori tradicionalment aïllat i que científicament presentava importants llacunes. D'aquesta manera, recollint els treballs pioners de Pierre Campmajó o Josep Padró, l'equip ha tingut

com a objectiu bàsic oferir una visió més completa de l'evolució del poble dels ceretans durant els períodes ibèric i romà.

L'article focalitza l'interès en aquells jaciments que han gaudit d'una activitat de recerca arqueològica continuada en el temps: principalment, el Castellot de Bolvir, excavat ininterrompudament des de l'any 2006,² i d'altra banda, el Tossal de Baltarga de Bellver de Cerdanya, on s'intervé des de l'any 2011.

2 El Castellot de Bolvir

Sens dubte, és el jaciment que més ha contribuït a incrementar el nostre coneixement

* Hem de lamentar la prematura mort del nostre amic Oriol Mercadal el desembre de 2017, ànima del nostre equip i investigador infatigable. Només la seva voluntat i empena van fer possible la normalització de l'arqueologia a la Cerdanya, de la qual aquest projecte n'és hereu.

1. Es tracta d'un projecte finançat per la Generalitat de Catalunya (Projecte PACTA) i el MINECO («Paisajes de la Hispania romana: de la diversidad a la complementariedad», HAR2013-41629-P) i en el qual conflueixen diversos ens públics i privats. Així, d'una banda, la Universitat Autònoma de Barcelona com a promotor científic, però també el Museu Cerdà o, des de l'esfera privada, l'empresa Arqueòlegs.cat. A la vegada, cal remarcar el paper primordial dels ajuntaments locals implicats en aquest projecte, principalment l'Ajuntament de Bolvir i l'Ajuntament de Bellver de Cerdanya, sense el suport dels quals no s'hauria pogut tirar endavant. Finalment, cal remarcar que el projecte esmentat també ha rebut finançament d'altres entitats públiques com la Diputació de Girona.
2. I que ja va participar en el cicle de conferències de la *Tribuna d'Arqueologia* fa uns quants anys: Olesti [et al.] 2011.

sobre el poblament de la plana cerdana en època antiga i medieval. Situat a la Corona, una terrassa avançada respecte de la plana, al municipi de Bolvir (Cerdanya), que s'aixeca uns trenta metres per damunt dels torrents que la delimiten. A l'extrem nord, es troba el Castellot, amb un bon domini visual del terç ponentí de la comarca. Ocupa uns 6.000 m², dels quals hem pogut excavar una quarta part. Al vessant llevantí d'aquesta terrassa i a uns cent metres de l'assentament, s'hi ha construït l'Espai Ceretània, un centre d'interpretació del jaciment i de l'època antiga de la història de la Cerdanya.

Com dèiem, l'excavació en extensió no es va iniciar fins al 2006, quan es va articular un projecte de recerca dirigit pel professor Oriol Olesti, del Departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana de la UAB. Des d'aleshores s'han realitzat anualment campanyes programades, combinant treballs amb professionals i campanyes amb estudiants universitaris (tant de la UAB com d'altres universitats catalanes, espanyoles i europees).

Fins ara hom ha pogut identificar quatre grans fases d'ocupació. Una de l'edat del bronze final–primera edat del ferro, molt mal coneguda a causa dels pocs elements que se'n

Figura 1. Planta del jaciment del Castellot de Bolvir

conserven. Una segona, dels segles IV a II aC, corresponent a un *oppidum* ceretà de mitja hectàrea aproximadament. La tercera, de mitjans del segle II aC fins mitjans de s. I aC, presenta grans reformes estructurals, que convertiren l'antic *oppidum* en un punt de control militar, on la població indígena conviuria amb un reduït destacament militar (*praesidium*). El Castellot iberoromà s'hauria abandonat en el tercer quart del segle I aC, segurament coincidint amb la fi de la revolta ceretana de l'any 39 aC. Finalment, l'última fase d'ocupació consisteix en la construcció d'un vilatge fortificat, de finals del segle I i abandonat a la següent centúria o a principis del segle XII.³

2.1. La fase ceretana

La fase del bronze final i la primera edat del ferro encara no podem definir-la amb claredat, perquè només tenim algunes petites fosses que han proporcionat ceràmica amb decoració mailhaciana i un reduït nombre de ceràmiques localitzades en estrats posteriors que presenten traces de *décor cerdan*. Una fosa va proporcionar una datació de 796-416 cal BC. Només podem parlar d'una ocupació domèstica i proposar una continuïtat fins al període ibèric.

L'*oppidum* ceretà es va formar a la primera meitat del segle IV amb una extensió de 0,6 ha i una estructuració ben planificada des del

primer moment amb la creació d'una muralla en barrera, un fossat defensiu davanter i un urbanisme intern radial i de certa complexitat.⁴ Aquesta estructura general es va mantenir pràcticament inalterada fins a la fase republicana. S'han identificat quinze àmbits domèstics disposats perimetralment i en bateria. Podríem pensar en l'existència de quaranta unitats domèstiques per a tot el jaciment i a partir dels càlculs demogràfics proposats per a altres *oppida*, si calculem quatre o cinc membres per casa, en resulta una població d'entre 160 i 200 habitants en aquesta fase.⁵ En relació amb els models de poblament d'altres zones del nord-est peninsular per aquesta època, estaríem davant d'un assentament de segon o tercer nivell. Ara bé, en el cas ceretà per ara és el nucli de major entitat documentat arqueològicament.

Pel que fa a les estructures, en primer lloc podem fer referència a les de tipus defensiu. El Castellot presenta una fortificació de tipus "barrera". Així, la muralla protegeix el sector meridional, l'únic punt accessible si tenim en compte els abruptes pendents que flanquegen el turó. Fa 1,6 i 1,7 metres d'amplada i es conserva un alçat màxim d'un metre.⁶ Està realitzada amb una doble filera de grans pedres calcàries, per sobre de les quals se'n disposaven altres de més petites, unides amb argila. El cor de l'estructura és reblert amb pedres de tota mida i terra. Presenta un traçat unitari d'uns vuitanta metres de longitud, prolongant-se als

3. Una explicació més extensa dels antecedents es pot trobar a: Olesti [et al.] 2011; Morera [et al.] 2014; Morera [et al.] 2016, i a les diferents memòries d'intervenció lliurades al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

4. La datació del moment fundacional de l'assentament s'ha pogut constatar gràcies a la recuperació de diverses importacions a estrats significatius, com fragments de ceràmica àtica o dels tallers occidentals, propis dels segles IV i III a. de la n. e. També podem remarcar quatre datacions radiocarbòniques realitzades: una de la rasa de fonamentació de la muralla (398-353 cal BC) i tres més en estrats fundacionals (400-209 cal BC, 515-210 cal BC i 370-180 cal BC).

5. Així, per exemple, tenim casos com el de les Toixoneres de Calafell o el Cogulló de Sallent, on s'han fet propostes similars (Sanmartí, Santacana 2005: 70; Asensio [et al.] 2011b: 158).

6. Partint dels càlculs que hem efectuat, pensem que la muralla tindria un mínim d'entre quatre i cinc metres d'alçària, sense tenir en compte el possible realçament amb arquitectura de pedra a la part més alta i l'existència d'un eventual parapet en el coronament que permetés el pas de ronda, fet que implicaria augmentar encara més la seva alçària final. Aquestes mesures es corresponen amb les que es proposen com a més habituals per les muralles ibèriques, que es van situar entre els quatre i els set metres d'alçària (Abad i Sala 2001: 136).

Figura 2. Planta de la fase ceretana al jaciment del Castellot

seus extrems mitjançant una muralla lateral que no excediria els vint metres lineals. És possible que l'estructura de tancament es completés amb una torre a la part exterior, només parcialment conservada. S'ubicaria a la zona de llevant, molt probablement protegint l'entrada del poblat, que consistiria en una porta lateral ubicada uns quinze metres enllà de la torre. Aquesta porta coincidia amb el final de la prolongació lateral de la muralla i consistia en un pas de 2,1 metres d'ample entre el tancament i la primera casa. El sistema defensiu es completaria amb un fossat, que envoltaria el jaciment per la part frontal. Tenia una amplada de 8 a 10 metres amb un perfil en V i una profunditat

mínima de dos metres. Una escarpa a la part interna tindria la funció de contenir les terres.⁷

Aquest sistema defensiu és una implementació bàsica dels conceptes poliorcètics primordials dels *oppida* en barrera del món ibèric, amb paral·lels en assentaments catalans i rossellonesos. La finalitat primera seria defensiva, però no podem oblidar un més que probable caràcter simbòlic i de prestigi, en un territori on no semblen existir sistemes defensius similars en períodes precedents. Aquestes defenses el farien inexpugnable en relació amb la majoria d'enclavaments ceretans coneguts, la qual cosa podria donar sentit a la referència als *Tyrinthia castra* ceretans de Sili Itàlic (*Pun.*3.357-358).⁸

7. Es tracta d'una estructura similar a la identificada a altres assentaments ibèrics, com per exemple els Estinclells (Asensio [et al.] 2011a: 124-127), el Cogulló (Asensio [et al.] 2011b: 161), Ca n'Olivé (Francès i Guàrdia 2011: 168-170), l'Assut (*Equip Assut* 2005: 660) o Pech-Maho (Beylier 2011: 260).

8. Així, a diferència del que plantejaven alguns autors (Mayer 1984: 198), els quals lògicament no coneixien l'existència d'aquest *oppida*, el notable sistema defensiu del Castellot de Bolvir permet reinterpretar aquest text i pensar que la referència a les «fortificacions tirínties» o de «tipus tirinti» podria estar al·ludint a una sèrie d'assentaments amb bones defenses i sistemes poliorcètics de certa complexitat, que ja estaven implantats en el territori dels *Cerretanii* durant la campanya d'Anníbal.

Figura 3. Muralla de l'oppidum del Castellot

De les quinze unitats domèstiques documentades, deu se situen en el barri meridional i cinc en el de llevant, però només coneixem les mesures completes de quatre d'elles. Totes estan adossades i disposades perimetralment seguint la muralla, compartint les parets mitgeres i compostes per dues estances concatenades. Més enllà d'una aparent uniformitat, s'hi observen algunes diferències morfològiques, com per exemple en relació amb les dimensions totals. Així, les cases de migdia tenen una superfície de 65-75 m², mentre que a les de llevant tan sols és de 35-45 m². Una altra distinció podria ser la distribució interna, de manera que quatre de les cases presenten una tercera habitació, resultat de la compartimentació de la sala principal mitjançant un envà. Aquestes diferències es podrien deure a motius socials, a partir de certa distinció entre els habitants, però no tenen correspondència a la cultura material.⁹ Només una certa especialització funcional d'alguns espais podria anar en aquesta línia.¹⁰

En relació amb l'estructuració d'aquests àmbits, un primer espai seria el pati davant. Consisteix en un gran espai de tendència quadrangular d'entre 30 i 42 m² de superfície a les cases grans i d'uns 15 m² a les més petites. És a l'aire lliure o semiporticat, previ a l'àrea d'hàbitat i de caràcter polifuncional, en el qual es durien a terme tasques d'emmagatzematge, de cuina, productives o fins i tot d'establiment d'animals. Un segon espai, la sala principal, s'ubica a la part posterior de

l'àmbit domèstic i presenta quasi sempre una planta rectangular (d'uns 27-32 m² de superfície a les cases més grans i d'uns 20 m² a les més petites). Les parets són fetes a partir d'un sòcol de blocs de pedra lligats amb argila i un posterior alçat de tovot. Sobre el sòl de terra batuda, un fogar lenticular construït sobre un llit de petites pedres, sense una ubicació específica. A l'interior de la sala es documenten grans blocs de pedra –o forats amb una llosa interior–, situats als angles o punts equidistants, sempre al costat de les parets, de manera que queden distribuïts de forma simètrica. Es tractaria de la fonamentació de suports de fusta vinculada amb la sustentació de la coberta, de l'altell o d'algun mobiliari que pogués existir.¹¹

Un altre element remarcable és un camp d'un mínim de deu sitges a la zona de ponent, de característiques morfològiques i amb unes capacitats d'emmagatzematge diverses, que se situarien entre els 2.000 i els 8.000 litres. La seva cronologia va des del segle III fins a mitjans del segle II a. de la n. e., moment en què tot el sitjar és abandonat.

El grup més abundant dels materials exhumats és el de les ceràmiques, dels quals al voltant del 95% seria feta a mà. Ho completa un nombre reduït de ceràmica a torn ibèrica oxidada o la grisa ibèrica, en què destaquen els càlats decorats o les gerres bicòniques. L'escassetat d'aquest tipus de materials fa pensar que es tractaria d'importacions. També trobem altres importacions en un nombre molt

9. A altres *oppida* on s'han documentat aquestes diferències de dimensions i distribució de les cases, també s'ha suposat una diferenciació social dels seus habitants, però sense arribar a definir-ne l'abast real: Asensio [et al.] 2009: 133 i s.

10. Així, podem documentar alguns àmbits que per les seves característiques podrien haver acollit una funcionalitat diferenciada més enllà de l'hàbitat. Seria el cas d'espais com l'àmbit XII, amb un gran fogar central de dos metres de diàmetre que possiblement s'hauria de relacionar amb una funció diferent a la del simple hàbitat. O el cas de l'àmbit IV, on es van recuperar fins a 52 *pondera*, possible evidència d'una especialització en la producció tèxtil. També trobem l'àmbit IX, amb dues fosses que presentaven restes de cendres i escòries de ferro, indicant una possible funció com a taller metal·lúrgic. Finalment, podem parlar de l'àmbit XIII, al costat de l'entrada al poblat, on es va documentar un dipòsit ritual consistent en una ofrena de recipients ceràmics que podrien evidenciar una funció ritual.

11. Aquest tipus d'elements també es troben en altres jaciments ibèrics catalans, com l'Esquerda, on s'interpreten com a una manera d'evitar la humitat en aquests suports de fusta, funció que no podem descartar en el cas del Castellot (Ollich i De Rocafiguera 2001: 120).

reduït, com la ceràmica de vernís roig ilergeta, produccions de vernís negre dels tallers occidentals i algun fragment de ceràmica àtica. Finalment, també s'han recuperat alguns materials de tipus metal·lúrgic i dues denes de pasta vítria.

2.2. La fase republicana

A partir del segle II a. de la n. e. l'assentament del Castellot entra en la darrera fase de la seva evolució pel període antic, marcat per la irrupció romana en el territori després del pas de les tropes annibàliques i la seva derrota. A la primera meitat d'aquest segle es donen importants transformacions a l'antic *oppidum*, reflex de la voluntat de control i explotació del territori cerdà, per la seva importància com a zona de pas entre Hispània i les Gàl·lies i també per la seva riquesa en recursos econòmics. Tanmateix, el registre estratigràfic i material no evidencia un pas traumàtic cap a la dominació romana, ni que impliqués cap mena de destrucció generalitzada a l'assentament. Ara bé, l'entitat i les característiques de les transformacions i els materials romanoitàlics fan pen-

sar que, tot i que la població que hi viuria en aquesta fase continuaria sent majoritàriament autòctona, la seva funcionalitat va variar i es va convertir en una guarnició relacionada amb el suport a la logística militar romana, acollint una petita unitat de tropes (*praesidium*).

Entre els canvis més rellevants documentats tenim els de l'entramat defensiu del poblament. Principalment, va consistir en la creació d'un nou accés monumental a la part central de l'assentament. L'antiga porta lateral de llevant va quedar anul·lada. La nova, flanquejada per dues torres quadrangulars i una casamata al costat esquerre, complementava la càrrega simbòlica del conjunt, expressió d'una nova realitat política i administrativa. Tant l'amplada de la porta com la de les torres (dos cossos quadrangulars i simètrics que sobresortien del traçat de la muralla) fan una amplada interna de 2,95 metres, és a dir una *pertica* romana, mentre que externament mesuren dues *perticae* (vint peus romans, uns 5,9 metres). Finalment, a una de les torres es va adossar un cos de guàrdia rectangular de 8,9 metres de llargada interna (tres *perticae*), dividit en dues habitacions. L'estructura defensiva del poblament en aquesta fase es completaria amb dues torres

Figura 4. Planta de la fase republicana al Castellot de Bolvir

defensives més, situades a les cantonades de la part frontal del recinte murat.¹²

Pel que fa a l'urbanisme interior, l'antic poblat d'entre trenta i quaranta unitats domèstiques es va transformar en un centre amb grans edificis polifuncionals, les superfícies internes dels quals oscil·len entre els 100 i els 225 m². Cadascun englobava antigues finques, tot aprofitant-ne parcialment les estructures. N'hem pogut identificar tres adossats a la part frontal de la muralla ibèrica i un altre, exempt, a la part central del poblat. Evidentment, la creació d'aquests nous espais de grans dimensions i l'amortització de bona part de les estructures domèstiques prèvies ens indiquen que l'assentament va patir una transformació estructural i funcional, probablement relacionada amb els interessos romans a la zona. L'edifici I se situa a l'extrem sud-oest del poblat. De planta rectangular, presenta unes mesures internes de quatre *perticae* d'amplada (65 × 40 peus romans) per sis i mig de llargada, formant una superfície d'uns 223 m². Internament dividit en cinc petites estances, disposa d'una sala central coberta i d'un pati obert. Malauradament, va patir greus alteracions estructurals i sedimentològiques causades per les construccions medievals, de manera que resulta complex definir la funcionalitat; ens decantem per un ús com a àrea residencial.

L'edifici II resulta més interessant. Ubicat a la dreta de l'entrada monumental, és un cos allargassat, de 203 m² de superfície interna, que s'adossa i s'adapta a la muralla ceretana. La llargada, en el límit septentrional, de 14,8 metres, equival a cinquanta peus romans o cinc *perticae*. A grans trets, quedava definit per tres habitacions meridionals i un gran pati capdavanter. La primera d'elles no va oferir cap element estructural definidor i va destacar per la troballa d'una arracada d'or.¹³ A aquesta estança se n'afegien dues més, també adossades a la muralla ceretana i, davant d'aquestes, es podia accedir a un gran pati obert i unificat.

En l'últim espai es van documentar dues estructures de gran rellevància per interpretar la funcionalitat de l'edifici. El principal element és un gran retall ovalat, delimitat en tres dels seus costats per envans de pedra i amb la sola obertura i accés per la part meridional. Amb una capacitat mínima d'uns 70 m³, la seva tipologia respon a la d'una gran bassa la qual, per la seva profunditat, només podia tenir una funció d'emmagatzematge i ser l'aigua el contingut més lògic. Tanmateix, els primers substrats geològics es caracteritzen per una gran porositat, fet que fa pensar que potser l'aigua es devia emmagatzemar en forma sòlida: la neu i el glaç són molt presents en la climatologia cerdana, especialment els mesos d'hivern. Una coberta que generés ombra permanentment podria

12. Aquesta mètrica identificada al nou accés (i que també es documenta als nous edificis republicans) resulta molt interessant com a mostra d'aquesta intervenció romana en els assentaments indígenes, de manera que les reformes realitzades als jaciments en molts casos segueixen patrons genuïnament romans. Així, quasi totes les noves construccions del conjunt empen mesures de superfície basades en la *pertica* romana i en els seus múltiples, a diferència dels mòduls anteriors que en molts casos responien a esquemes basats en la relació 1:√2. La *pertica* o *decempeda* era una unitat de mesura mètrica àmpliament utilitzada pels agrimensors i els enginyers romans. Es comença a documentar en aquest territori precisament a inicis del segle II a. de la n. e., juntament amb altres patrons com el número auri (1,618033...) o les mesures de base 12. La presència del patró modular en el jaciment indica l'existència d'una planificació de les reformes seguint els criteris constructius dels nouvinguts, molt diferents dels documentats a la fase anterior (Morera 2017: 632-633).

13. Es tracta d'una arracada naviforme, feta amb làmines d'or i sense presentar decoració. És una tipologia que no resulta estranya dins de l'àmbit del nord-est peninsular per la cronologia que se situa entre els segles III i II a. de la n. e. i sembla que tindria origen en influències púniques i hel·lenístiques. Se n'han trobat exemplars similars a jaciments com Sant Miquel de Vinebre, el poblat ibèric de les Maleses de Montcada i Reixac, el Casol de Puigcastellet de Folgueroles i, especialment, al Castellet de Banyoles de Tivissa (Genera [et al.] 2005: 893-894; Asensio [et al.] 2005: 620).

evitar els efectes dels raigs solars i aquesta seria sostinguda amb els murs identificats al voltant del retall, la potència dels quals seria deduïble a partir del gran nombre de pedres del seu reblliment.

A l'habitació es va identificar un altre retall perfectament quadrat en planta, que es podria identificar amb el que els autors clàssics, com Plini, identifiquen com una *arca lapidum* (Nat.18.21), un contrapès format per una caixa de fusta plena de pedres que es relacionaria amb el sistema de maniobra per accionar un mecanisme de premsat.¹⁴ Com que no hi ha cap element relacionat directament amb una premsa i considerant l'aparent relació del retall amb tot el conjunt i amb el dipòsit ovalat en particular, la hipòtesi és que es tractaria d'un contrapès de la palanca utilitzada per extreure'n el contingut, ja fos gel o neu.

L'edifici III, de planta rectangular, recolza les parets laterals en el front de muralla. Mesura 11,8 metres de llargada per 8,8 d'amplada internament, uns quaranta per trenta peus romans (o sigui, quatre per tres *perticae*), formant una superfície de 101 m². Integra una gran sala rectangular, d'uns 82 m², amb dues petites habitacions laterals allargassades. El més característic són les potents parets perimetrals, amb un gruix d'entre 1,1 i 1,2 metres, fet que li hauria dotat una enorme solidesa, tot facilitant l'existència de diversos pisos i mostrant una singular rellevància –simbòlica i/o funcional– en el conjunt de l'assentament. Això i la presència de llars de foc o restes cendroses a l'interior fan que no descartem un ús ritual.

L'edifici IV és clau per entendre els canvis experimentats a l'assentament en època republicana. Ubicat a la part nord-occidental de l'àrea d'excavació, és l'únic edifici exempt dels identificats fins ara en la fase republicana. El

recinte es va bastir *ex novo* al damunt de construccions ceretanes, desmantellades i arrasades. En desconeixem la morfologia general, ja que la part nord va ser totalment alterada. En canvi, a la part sud es conserva una estructura dividida en tres habitacions disposades en bateria. La central i la de ponent presenta una superfície interna de 20 m², mentre que la de llevant fa 30 m², sense seguir en aquest cas el patró mètric de la *pertica*.

Aquest edifici s'ha interpretat com un taller metal·lúrgic. Al bell mig de cada un dels àmbits trobem una llar de foc de característiques similars: un primer llit de còdols i fragments ceràmics definia una capa refractària, a sobre de la qual es disposava una placa d'uns dos centímetres d'argila compactada i endurida per l'escalfor. Són habituals al món ibèric, però amb elements excepcionals en el nostre cas. Així, dues de les llars presenten una decoració perimetral consistent en una petita ranura, d'un centímetre de fondària, que deixava una sanefa a tot el vol de només dos centímetres d'amplada. Es tracta d'un element que entronca amb el sud de França, on se'n troben paral·lels, fins i tot a la mateixa Cerdanya en el cas de Lo Lladre de Llo.¹⁵ Potser es podrien vincular a l'encaix per a alguna estructura aèria de producció, tot i que no es pot descartar una simple funció decorativa.

A l'habitació de ponent també s'han documentat estrats cendrosos i de cremació, estructures de combustió al subsol amb restes d'argiles rubefactades, la recuperació de greus, una possible enclusa...; tot això juntament amb el material arqueològic exhumat ens du a interpretar-ho com un taller metal·lúrgic. Aquesta funció segurament devia estar compartida amb l'habitació central, que alhora actuaria d'enllaç amb l'àmbit de llevant. En

14. Un tipus de retall que s'ha documentat en diversos assentaments catalans vinculat a la producció vitivinícola, com en el cas del Veral de Vallmora de Teià (Martín 2012: 77) o als jaciments vallesans de Can Pedrerol de Baix de Castellbisbal (Moret [et al.] 2013: 22 i s.) o Can Feu a Sant Quirze del Vallès (Folch i Carbonell 1998: 289-293), entre d'altres.

15. Diferents llars presenten aquesta mateixa decoració (Campmajó 1983: 43-44). Les trobaríem també, però, a altres jaciments com Roque de Fabrègues, Castellàs, Lattes, Ambrussum, etc. (Morera 2017: 887).

Figura 5. Taller metal·lúrgic del Castellot

aquest darrer, la identificació de materials d'una certa riquesa, com dos anells metàl·lics, un mànec de *simpulum* o cullerot ritual, una placa de bronze, etc., junt amb la llar decorada o a un ric braçalet de vidre trobat a l'habitació central, ens fa creure que l'edifici devia combinar una activitat principal metal·lúrgica amb una funció com a lloc de reunió o comunitat, segurament focalitzat a l'àmbit de llevant.

La troballa de restes associades al bronze, ferro, plom i estany fan pensar en una activitat polimetallúrgica. Probablement es fondrien elements metàl·lics diversos per donar lloc

a noves peces. El fet més remarcable, però, l'ha aportat l'anàlisi per microscopi electrònic i difracció de rajos X dels residus de producció conservats a les parets de gresols, en què s'han identificat restes d'or, de plata i de cinabri treballats. Aquest fet, juntament amb l'arracada d'or recuperada a l'edifici II, fa plantejar l'existència d'un orfebre al Castellot, element altament interessant si tenim en compte la presència d'or en els dipòsits sedimentaris del riu Segre i l'existència d'una possible explotació al·luvial d'or d'època romana a les Guillateres d'All.¹⁶

16. Aquesta possible explotació d'or al·luvial a les Guillateres d'All també ha estat objecte de treballs arqueològics del nostre equip de recerca. Així, s'hi van dur a terme diverses campanyes d'intervenció a una àrea morfològicament similar a d'altres zones mineres al·luvials d'època romana. Les intervencions van permetre identificar una bassa o gran dipòsit a l'interior del qual es va localitzar un potent mur amb una probable funció de contenció de l'aigua. El sistema d'explotació seria equiparable als models descrits per les fonts llatines. Malauradament, els materials ceràmics d'època romana recuperats a l'estructura (trobat en els nivells de reompliment, no a la base) no permeten assegurar de manera conclouent la seva adscripció a una cronologia antiga. Ara bé, la recuperació de diversos objectes d'or en un radi d'escassos quilòmetres al voltant de les possibles mines (municipis de Bellver de Cerdanya i de Prats i Sansor), juntament amb la identificació d'evidències del treball de l'or al taller del Castellot fan que creiem altament plausible l'existència d'una explotació vinculada a la producció d'or a escala regional a la Cerdanya en època romana. Pel que fa a les intervencions a les Guillateres d'All, vegeu Olesti [et al.] 2015.

Entre els materials ceràmics majoritaris, la ceràmica a mà manté una àmplia majoria (un 75%), però amb un creixement quantitatiu dels materials a torn i importats, al voltant del 25%. D'aquests, el més abundant continua sent la ibèrica oxidada i la grisa ibèrica. Entre els materials d'importació, ceràmica de vernís negre (tallers occidentals, Campaniana A i B) i alguns fragments d'àmfores itàliques i grecitàliques.

De l'important conjunt metal·lúrgic, destaquem l'arracada d'or, un ganivet de ferro, el mànec d'un *simpulum* i una petita destal de doble fulla i possible funció ritual. Especialment remarcables també són dues peces de joc gravades a lloses de pissarra, identificables amb *ludi latruncolorum*. Per tant, materials que en general remetent a la presència d'una petita unitat militar romana a l'assentament, i que contrasten molt amb el que havia estat fins aquell moment la cultura material ceretana. Fins ara, l'únic element monetari trobat és una peça de la seca de Kelsa datada del 46 a. de la n. e., que

marcaria el darrer moment d'ocupació. Cal no oblidar que l'any 39 a. de la n. e. coneixem per les fonts una darrera intervenció militar contra els ceretans (possiblement més occidentals), de manera que és possible situar fins aquest moment o poc després l'ocupació del Castellot, amb una reorganització territorial de darrer terç del s. I a. de la n. e. que coincidiria amb la fundació de Iulia Libica. L'abandonament de l'*oppidum* degué ser pacífic.

2.3. La fase medieval

Després d'un abandonament d'uns mil anys, el Castellot va ser novament ocupat entre els segles X i XII, quan s'hi va establir un important vilatge fortificat que va aprofitar la posició estratègica del turó i part de les estructures antigues per crear un punt fort de guaita i control del pas i de la plana cerdana.

Fase ben coneguda des de l'inici, l'assentament ocupa una superfície d'uns 5.400 m².

Figura 6. Planta de la fase medieval del Castellot

Presenta una muralla perimetral que el rodeja del tot, de poc més d'un metre d'amplada, feta amb la tècnica de l'*opus spicatum*. Va ser planificada de forma unitària, no només pel que fa al vessant defensiu, sinó també en aspectes de drenatge i sanitaris, car incorpora canals de desguàs. És probable que l'entrada al recinte s'ubiqués a redós de la torre talaia de la zona sud-oest, una estructura de planta quadrangular que es va construir a partir d'unes sòlides parets similars a la muralla. Des del capdamunt, situat a més de sis metres d'altura, es devia visualitzar quasi tota la part occidental de la plana cerdana.

A l'interior del recinte hem localitzat catorze unitats domèstiques, de característiques força unitàries, deixant espais comunals i de circulació entre elles. Les parets, fetes amb pedra i fang, tenen una alçària considerable i tan sols les parts més elevades o les segones plantes devien estar fetes amb fusta, tovot o tàpia. La majoria dels murs es construeixen en *opus spicatum*. La porta, sense una ubicació específica, consistia en una obertura d'amplada variable, emmarcada per uns brancals de pedra, i estava rematada als peus per un marxapeu de lloses. La coberta segurament era feta amb embigat de fusta i recobriments vegetals, fixada amb lloses de pedra per sobre. Pel que fa al mobiliari, destaca la llar de foc, feta amb una caixa de lloses de pissarra i situada en una de les cantonades, els bancs correguts, els brasers, els petits armaris encastats a les parets i les estructures de cuina i d'obrador.

Les cases tenen una estructura un xic heterogènia. De planta quadrangular o rectangular, poden estar formades per una sola estança multifuncional, per dues o fins i tot per quatre. Les superfícies internes oscil·len entre els 15 i els 30 m² en les unicel·lulars, d'entre 45 i 95 m² en les de dues habitacions i les de quatre superen els 100 m². Aquestes últimes parteixen de dos mòduls rectangulars adossats, compartimentats en dues estances mitjançant un mur divisoriu afegit. L'accés era un gran portal centrat que incloïa una porxada exterior. Són edificis singulars dins del vilatge i és probable que els seus habitants tinguessin un rol d'una certa rellevància dins la comunitat.

Pel que fa als materials ceràmics, el conjunt recuperat fins ara no és gaire abundant, tot i que comencem a tenir un petit repertori que ens en permet veure les principals característiques. La majoria de peces estan fetes a torneta i corresponen a olles de perfil globular i cuita reductora. Les vores solen ser arrodonides, tot i que també hi trobem alguns exemplars amb llavis bisellats i de secció triangular. En alguns casos, aquestes peces poden presentar decoració de cordons aplicats amb pessigades o d'incisions concèntriques en espiga, d'acanaladura o en "V", sempre a la part inferior del coll.

La primera referència sobre Bolvir la tenim testimoniada l'any 925 en el testament del comte Miró I, germà de Guifré el Pelós, on es menciona una propietat seva *in villa bulver*. Diverses butlles papals del segle XI citen l'església de Santa Cecília i l'any 1035 s'esmenten diversos castells cerdans, entre els quals el del Puig de Bolvir. Documents vinculats al monestir de Sant Miquel de Cuixà també citen l'indret a partir del 937, per bé que podrien haver estat falsejats dos segles més tard. A partir d'això, és factible pensar que el "Bulver" del 925 correspondria a l'actual Bolvir, mentre que el Castellot no s'hauria construït fins a finals del segle X o principis del segle XI, en el lloc dit "el Puig de Bolvir". Així, el Castellot s'hauria realitzat *ex novo*, tal com posteriorment passaria amb les vil·les de Vilafranca de Conflent i de Puigcerdà.

El poblat altmedieval es va abandonar pacíficament durant la segona meitat del segle XI o a inicis del XII, amb prou temps perquè els habitants es poguessin endur les pertinences i traslladar-se a una zona de millors condicions ambientals com podia ser la solana de Bolvir, a redós de l'església de Santa Cecília. Aquesta situació podria coincidir amb el moment de desaparició de la dinastia comtal de Cerdanya i el traspàs per herència, l'any 1118, del títol i del territori al Casal de Barcelona en la figura de Ramon Berenguer III. Curiosament, entre els anys 1088 i 1091 es va fundar Vilafranca de Conflent, la qual, amb el temps, va esdevenir una autèntica vila mercat que podria haver actuat també com a pol d'atracció de població.

Figura 7. Imatge dels àmbits domèstics de la zona de llevant del Castellot

2.4. L'Espai Ceretània

El projecte de recerca al Castellot va tenir com a resultat la creació d'un centre d'interpretació al jaciment. Així, el 17 de gener del 2015 es va procedir a la inauguració de l'Espai Ceretània, nascut d'un projecte endegat i finançat per l'Ajuntament de Bolvir, amb cofinançament del Fons FEDER de la CEE d'ajuda als municipis, que es va iniciar el 2011. És el resultat final d'una aposta patrimonial de l'actual equip de govern municipal, plantejada el 2007, en la qual el Castellot era la punta de llança. Es tracta d'un conjunt d'utilitat pública, fonamentat en la història, el paisatge i l'evolució del territori. L'objectiu era donar a conèixer el municipi, tot potenciant uns recursos infravalorats fins aquell moment i revertint els beneficis socials que s'aconseguissin a la mateixa comunitat. Aquest projecte s'havia de portar a terme mitjançant la vinculació del jaciment a un centre d'interpretació que alhora potenciés la resta de pols patrimonials. L'edifici consisteix en un centre de difusió del patrimoni arqueològic, sobretot a partir de les dades recuperades del jaciment, on es pot trobar una interpretació històrica de l'antiguitat ceretana, però també dels orígens medievals del poble de Bolvir, que queda complementada amb la museïtzació de la part excavada del jaciment.¹⁷ L'espai parteix del Projecte "Ceretània. Centre d'Interpretació del Castellot de Bolvir", elaborat per l'empresa Tolbox G. C. I., executat com a "Espai Ceretània" per l'empresa Stoa, Patrimoni, Turisme, Museografia. L'empresa Wasabi Produccions, SL, es va ocupar dels audiovisuals. Els continguts científics per elaborar aquest projecte van partir de l'equip d'investigació del Castellot de Bolvir, format pels membres de l'equip de recerca.

L'edifici de l'Espai Ceretània està dividit en diferents espais: una sala d'exposició permanent, una sala polivalent, el taller arqueològic i un magatzem annex. La sala d'exposició consta de diferents registres interpretatius i museogrà-

tics per explicar el jaciment. La sala polivalent està pensada per acollir exposicions, congressos, jornades, tallers didàctics, etc., amb uns mòduls desplaçables que han permès realitzar fins ara tant actes científics (com les Primeres Jornades ArqueoPyrenae, l'octubre del 2015, o les Segones Jornades d'Estudis Comarcals de Cerdanya, l'octubre del 2016), com exposicions temporals d'art. Pel que fa a l'habitació taller, és la zona de treball de l'equip d'arqueòlegs, el lloc on es neteja, sigla i s'estudia el material exhumat al jaciment, i annex s'hi troba el magatzem de material arqueològic.

Quant al jaciment, la museïtzació consisteix en un circuit elaborat amb materials peribles que ens condueix per les restes excavades més representatives, consolidades i restaurades prèviament. Consta de punts de parada, amb tretze plafons explicatius, i s'adapta a l'estat actual de les excavacions, deixant lliures les zones de treball, i resulta modificable en funció de l'evolució del jaciment. Tot i la dificultat que suposa mostrar la superposició d'horitzons culturals en un mateix espai, hom ha mirat de seguir un ordre cronològic, de manera que primer s'expliquen els edificis i conceptes ceretans i republicans, i s'acaba amb les estructures medievals. Actualment, el centre forma part del Campus d'Arqueologia de la UAB, fent una tasca científica i docent en el marc del grau d'arqueologia d'aquesta universitat.

3 El Tossal de Baltarga (Bellver de Cerdanya)

Jaciment a tocar del poble de Baltarga, el qual està situat al peu del tossal homònim, localitzat a uns tres quilòmetres a llevant de Bellver de Cerdanya, cap del terme municipal i de la subcomarca de la Batllia. El tossal de Baltarga constitueix el pujol més elevat del serrat de la Pubilla, ubicat a la seva part central, a una altitud de 1.166 msnm.

17. El finançament de l'adequació i museïtzació del jaciment ha anat a càrrec del consistori municipal, el qual ha rebut també ajudes econòmiques i subvencions de la Diputació de Girona.

Figura 8. Imatge de l'interior de l'Espai Ceretània

3.1. Els antecedents

El projecte científic de recerca, iniciat el 2011, s'ha mantingut de manera ininterrompuda fins avui sota la promoció de l'Ajuntament de Bellver de Cerdanya. Són les primeres actuacions arqueològiques extensives realitzades al tossal; ara bé, ja existien indicis d'un potencial assentament iberoromà com a mínim des de mitjans de la dècada de 1990. D'una banda, s'havien localitzat en superfí-

cie materials ceràmics d'època ibèrica, tant fets a mà com amb el torn, i també alguns de metàl·lics. Però els més remarcables havien estat les monedes, fruit de l'actuació de furtius equipats amb detectors de metalls, conjunt al qual només hem pogut accedir parcialment. Aquest marca un arc cronològic d'ocupació del lloc entre el segle III i mitjans de l' I a. de la n. e., amb una troballa puntual de Constantí II Cèsar de c. 324-330 d. de la n. e.¹⁸

18. El lot de monedes esmentat es compon d'imitacions gal·les de dracmes del cavall parat d'Emporion, datables de mitjan segle III a. de la n. e., i de diverses peces iberoromanes amb llegendes de diferents seques, unes situades relativament a prop i altres molt llunyanes en l'espai, com serien les d'Oskumkem, Lauro, Baitolo, Iesso, Kese, Kelse, Bolskan. A més, també un denari romà del 120 a. de la n. e. amb la llegenda *M Tulli*, un as romà del 46-45 a. de la n. e. amb la llegenda *Cn Mag imp* i un altre denari del 43 a. de la n. e., de *Petillius Capitolinus*. D'altra banda, a les proximitats del tossal també s'han recuperat monedes provinents de seques tan llunyanes com Saiti, Castulo o Obulco. Per a més detalls sobre aquest conjunt monetari: Campo i Mercadal 2007.

L'any 2011 es va endegar una primera campanya d'intervenció arqueològica amb l'objectiu d'intentar confirmar de manera definitiva l'existència del jaciment, tot realitzant una primera prospecció als dos pujolets del serrat, així com a les petites planes que s'hi integren. Els resultats van ser clarament més positius en el de major alçària, situat al centre-est del tossal, que no pas a l'altre, documentant ceràmiques fetes a mà, ibèriques comunes a torn, tant reduïdes com oxidades, i fins i tot un fragment d'un *pondus*. Per tant, es confirmava l'existència d'un assentament de cronologia antiga en aquest punt, que permetè endegar una campanya de sondejos per tal de valorar la potencial existència d'estructures i el seu grau de conservació, així com delimitar l'àrea ocupacional. Es van portar a terme 27 sondejos, nou dels quals van ser positius i es van identificar estructures a quatre d'ells. Com a resultat d'això, el 2012 es van iniciar les campanyes d'excavació arqueològica, les quals s'han mantingut ininterrompudament fins avui.

S'ha documentat un petit assentament compost per diverses estructures aïllades amb una extensió que, de moment, és d'uns 1.500 m². S'han identificat tres grans fases d'ocupació del tossal. La primera se situaria entre l'edat del bronze final i la primera edat del ferro (segles x-v a. de la n. e.), de la qual pràcticament no sabem res. La segona, molt millor coneguda, és iberoceretana, situada entre els segles iv i iii a. de la n. e. Finalment, el darrer moment d'ocupació correspondria a la fase romana republicana, datada entre el segle ii i el darrer terç del segle i a. de la n. e. Les evidències arqueològiques i la situació i característiques del tossal evidencien que la funció primordial de l'assentament al llarg de la història va ser la d'actuar com a punt de guaita i de control territorial en relació amb els accessos a la vall de la Cerdanya, tant per la plana com pel riu Segre a través de l'estret d'Isòvol.

3.2. La fase ceretana

La primera fase de l'assentament, de l'edat del bronze final i primera edat del ferro, només es documenta per la troballa de petits retalls que semblen previs a la fase ceretana i per la recuperació d'alguns fragments ceràmics amb *decoració cerdana*, pròpia d'aquesta cronologia (Campmajó [et al.] 2014: 135 i s.; Bousquet [et al.] 2014: 161 i s.).

Per tant, la primera fase ben documentada seria la iberoceretana (segles iv i iii a. de la n. e.). Inicialment es va documentar un conjunt d'estructures escadusseres repartides per tot el jaciment, però que havien estat molt arrasades per la fase romana posterior. D'aquesta manera, en alguns dels edificis del període republicà i en alguns punts isolats, es van identificar estructures i nivells vinculables a aquesta fase ceretana, els quals mostraven una ocupació dispersa i de poca entitat constructiva, sense cap tipus de tancament. Aquesta imatge d'un assentament dispers i poc potent va variar radicalment gràcies a l'excavació de l'anomenat edifici D.

Abans d'abordar aquest edifici, però, parlem d'altres estructures, com l'edifici A, una estructura rectangular situada a la cantonada nord-occidental del jaciment. Integra dues estances ubicades una al costat de l'altra, de les quals només es conserva la meitat septentrional, ja que l'edifici pateix una erosió progressiva en sentit sud que ha provocat la pèrdua del tancament meridional (punt en el qual probablement es trobaria l'accés a l'edifici). L'estança de ponent mesura 4,85 × 4,3 metres, del que es deriva una superfície mínima d'uns 21 m². A l'interior tan sols es van identificar algunes cubetes, potser naturals i reblertes en concebre l'estança, i un retall a la cantonada nord-oriental, reblert quasi completament per material cendrós. El més destacat, però, va ser la localització d'una ceràmica de vernís negre amb una cronologia de finals del segle v o primera meitat de segle iv a. de la n. e., que ens permetria confirmar la cronologia inicial d'aquesta fase ceretana.¹⁹

19. Coincidint, doncs, amb la proposada per l'inici de la fase ceretana de l'assentament del Castellot de Bolvir. Cal remarcar que aquesta peça seria una de les quatre d'aquesta tipologia i cronologia localitzades a Cerdanya, juntament amb la del Castellot de Bolvir, una *Castulo Cup* de Llivia i un fragment de peça pseudojònica a la Coma Peronella (Morera 2017: 943).

Figura 9 A. Planta general de l'assentament del Tossal de Baltarga

A l'àmbit de ponent es conservava una superfície d'uns 12 m². El més destacat és que a la cantonada nord-occidental d'aquesta es conservaven les restes d'un forn, possiblement domèstic, enderrocat i desmuntat en la fase republicana, del qual destacaria sobretot la presència *in situ* de nombrosos tovots i argila endurida. Aquest potser indicaria una certa especialització de l'espai, de manera que no es poden descartar activitats productives paral·lelament a les d'habitatge. De fet, resulta complex amb les dades disponibles poder determinar si l'edifici consistia en una única estructura compartimentada o si bé estem davant de dos habitatges diferenciats i contigus.

A l'extrem sud-oriental trobem l'edifici C, força potent, de funcionalitat desconeguda i de cronologia republicana, però on també es van identificar estructures de la fase ceretana. Bàsicament, les restes d'un mur, arrasat, de cronologia anterior. A tocar d'aquest, es va excavar

una cubeta reblerta de cendres i d'un ampli lot ceràmic íntegrament fet a mà. La manca de material a torn i l'absència de *décor cerdan* a les peces fan pensar en una adscripció a la fase ceretana d'aquesta estructura, vinculada a un procés de combustió.

Al límit sud-occidental es va documentar l'edifici D, sens dubte el més interessant d'aquest període. De planta rectangular, s'hi evidencien dues fases, la més antiga ibero-ceretana, la qual va finalitzar de manera violenta amb una destrucció per incendi que va segellar els nivells d'ocupació. Per tant, la seva excavació va permetre obtenir un gran nombre de materials i dades *in situ* i es va poder reconstruir l'existència d'un edifici de dos pisos que s'adaptava a la morfologia del terreny. L'enderroc va permetre recuperar les restes carbonitzades tant del sostre com de les bigues que el suportaven. També es van recuperar evidències del sòl del primer pis,

Figura 9 B. Imatge de l'edifici D amb els nivells d'incendi associats.

probablement un habitatge, situades a sobre del terra de la planta baixa. En aquesta planta baixa també es va identificar l'accés al costat est de l'edifici (amb restes encara de la porta carbonitzada), grans contenidors ceràmics, concentracions de granes de blat segurament provinents de sacs d'emmagatzematge i les restes òssies d'un gos que va morir durant l'incendi. Tot plegat mostra un edifici d'una certa rellevància i una estructuració complexa, amb una potencial funció d'hàbitat, lloc d'emmagatzematge i, per la seva situació, potser també de guaita.

En l'àmbit material, es va recuperar un magnífic lot de ceràmica amb diverses peces senceres,²⁰ sis fusaioles i un *pondus* i materials metal·lúrgics, com dues anelles, un punxó de ferro amb mànec d'os o un ratllador de ferro. Cal remarcar que la majoria d'aquests materials es trobarien associats als nivells del primer pis, reforçant la hipòtesi d'un espai vinculat a l'hàbitat. Especialment destacable és la troballa d'una única peça ceràmica d'importació: una copa de vernís negre de la Forma 26 del taller de les tres palmetes radials de Roses, d'entre els inicis del segle III a. de la n. e. i el darrer quart d'aquesta centúria. Aquesta cronologia ha estat confirmada recentment per una datació radiocarbònica realitzada a partir

d'unes granes de blat carbonitzades recuperades als nivells de destrucció, el resultat de la qual és de $230 \text{ C} \pm 30 \text{ BC}$.²¹ Es tracta d'una datació especialment interessant i que podria permetre vincular la destrucció del Tossal de Baltarga amb els fenòmens històrics que van afectar l'àrea, ben documentats a les fonts clàssiques.²² En qualsevol cas, encara és d'hora per arribar a conclusions definitives, però la troballa d'indicis de més habitacions contigües a l'edifici D amb evidències d'incendi en la darrera campanya de 2016 podrien parlar d'un fenomen de destrucció violenta generalitzat a l'assentament que serviria per donar més força a aquesta hipòtesi. Sigui com sigui, aquests edificis, juntament amb altres petites estructures disperses documentades pel tossal, permeten corroborar la inequívoca entitat del tossal de Baltarga en època ceretana com a punt de guaita i de control dels accessos a la vall de la Cerdanya.

En l'àmbit material, els elements més abundantment recuperats són els ceràmics, amb una àmplia majoria dels fets a mà (olles, urnes, vasos, bicònics, plats tapadora, etc.) que se situaria al voltant del 90% de la producció identificada.²³ A més, algun material fet al torn, principalment ibèrica oxidada i reduïda. Finalment, podem parlar d'alguna importació

-
20. Sobre el material ceràmic, podem destacar que estem davant del millor i més complet lot ceràmic ceretà recuperat en context arqueològic a tota la Cerdanya. Especialment podem destacar el material fet a mà, com les tenalles de grans dimensions, amb nanses o sense, les olles i urnes sense nansa, de més petit format i amb el fons pla, les petites urnetes de vora exvasada i una nansa lateral, una cassola, un vas que imitaria els bicònics en grisa ibèrica reduïda, uns vasos petits, les copes amb peu elevat, una tapadora, o un vaset amb una nansa exageradament sobrelevada. Pel que fa a les decoracions, tan sols vam recuperar un fragment de petit cordó amb una successió d'incisions verticals. Entre la ceràmica ibèrica a torn, podem mencionar un vas bicònic de ceràmica reduïda.
 21. Anàlisi radiocarbònica realitzada pel laboratori Beta Analytic de Miami. La datació calibrada dona un marge més ampli (amb un 95% de probabilitat) situat entre el 385 i el 200 aC. Tot i això, considerem molt significativa la coincidència pràcticament total entre la datació radiocarbònica convencional i la que ofereix el material ceràmic.
 22. Així, aquesta datació resulta especialment interessant perquè permet situar la destrucció d'aquest edifici en un context força rellevant a aquesta àrea el darrer quart de segle III, en el marc dels conflictes entre cartaginesos i romans. Per tant, podria ser la primera evidència arqueològica de què disposem sobre l'afectació que va suposar aquest context eminentment bèl·lic al territori ceretà, ja fos en relació amb conflictes interns entre les poblacions locals, bé vinculant-se al pas de les tropes d'Anníbal o amb un conflicte posterior ja durant la presència romana, com podria ser la repressió catoniana. Tot i que actualment encara resulta impossible poder associar de manera certa aquesta destrucció amb un fet històric concret, creiem més plausible plantejar la hipòtesi que situa aquest esdeveniment en el context de la segona guerra Púnica i el pas de les tropes d'Anníbal a través dels Pirineus.
 23. Fet documentat de manera pràcticament idèntica al Castellot de Bolvir (Morera [et al.] 2011: 305).

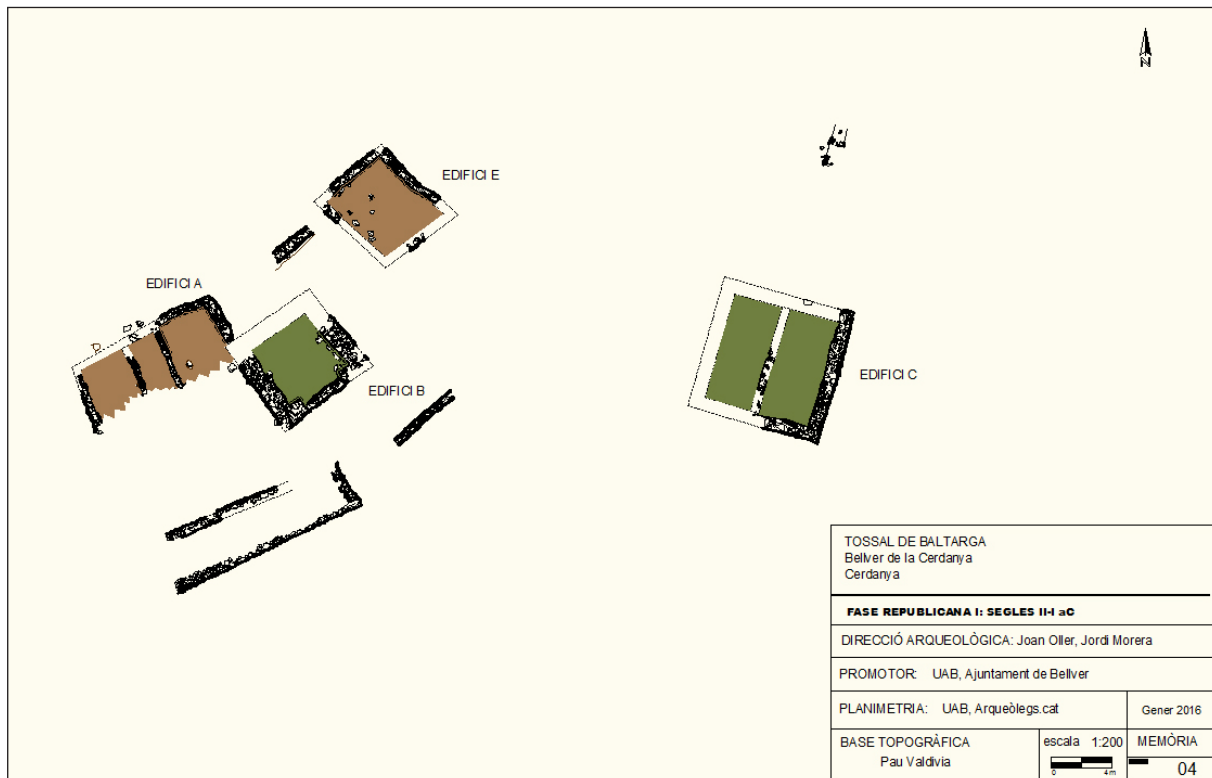

Figura 10. Planta de l'assentament del Tossal de Baltarga durant la fase republicana

com el fragment de *kantharos* de vernís negre recuperat a l'edifici A o la copa del Taller de Roses de l'edifici D. Unes produccions a torn i unes importacions que serien, doncs, molt minoritàries en aquesta fase. S'han recuperat altres materials com fusaioles o *pondera* associats a la producció tèxtil o també un lot de materials metal·lúrgics sobretot concentrats a l'edifici D. Cal remarcar la troballa de l'única moneda recuperada en context arqueològic, en els nivells excavats a la part sud, fora de l'edifici D: una peça gal·la imitació d'una dracma emporitana del cavall parat que podríem situar a mitjans segle III a. de la n. e.²⁴ Finalment, una altra peça interessant seria un fermall de cinturó de bronze amb decoració puntejada que, tot i aparèixer en un nivell superficial, datem del segle IV-III a. de la n. e.

3.3. La fase romana republicana

Les restes arqueològiques mostren una revifalla de l'assentament que, en un moment indeterminat del segle II a. de la n. e., es va tornar a reconstruir amb noves estructures que mantien una morfologia i distribució similar a la del període anterior: un grup d'edificis dispersos, sense un urbanisme clar i sense cap indicatiu de muralla o tancament. En aquesta fase, però, hi ha un element central que es va convertir en el punt al voltant del qual es van estructurar la resta d'edificis: una torre de guaita de planta quadrada. Això permet confirmar que la funcionalitat bàsica del Tossal de Baltarga en època republicana, com a punt de guaita i control del territori, es va mantenir intacta.

24. Aquesta peça se suma a quatre dracmes d'imitació emporitana similars recuperades al tossal, però malauradament sense context arqueològic ja que procedeixen d'una actuació furtiva amb detector de metalls.

Pel que fa a les diferents estructures identificades, de moment podem parlar de cinc edificis documentats, juntament amb altres estructures disperses. Aquells es poden dividir en tres grups: els presumiblement vinculats a l'hàbitat (edificis A i E), els de funcionalitat indeterminada (edificis C i D) i l'estructura turriforme (edifici B). En alguns d'ells s'identifica una fase de reforma que pot fer pensar en l'existència de dues subfases constructives en aquest període republicà.

Si comencem per les estructures vinculades a l'hàbitat tenim el cas de l'edifici A, a la part nord-occidental del jaciment, que ja existia en època ceretana amb una estructura bipartida. A partir del segle II va patir una important reforma i es va convertir en un edifici tripartit, en el qual es podien haver dut a terme també activitats productives i manufactureres si tenim en compte els nivells de combustió documentats. L'habitació de llevant presenta indicis d'aquesta segona fase en el període republicà que implicarien canvis estructurals a la casa. L'altre edifici vinculat a l'hàbitat seria l'E, a la part central del jaciment, una finca isolada de planta quadrangular, amb unes dimensions d'uns 25 m² i amb indicis de l'existència d'un primer pis a partir de la recuperació de fragments d'embigat del sostre.

Un segon grup serien els edificis d'una certa entitat, però dels quals desconeixem la funcionalitat. L'edifici C, a l'extrem sud-oriental del jaciment, format per dos grans murs de certa potència i un petit mur mitjaner, que donen lloc a un edifici que, hipotèticament, estaria format per dos àmbits rectangulars d'uns 7,20 metres de llarg. Tot i que l'estratigrafia associada era pràcticament inexistent, l'excavació de la rasa va permetre recuperar un clau de *caliga*, fet molt important per plantejar una vinculació amb l'estament militar. Malauradament, no disposem de més dades per proposar una funcionalitat determinada,

si bé resulta evident que la seva morfologia i la potència dels seus murs apunten una certa importància dins de l'assentament (potser un bastió?). En relació amb l'edifici D, seria l'àmbit incendià a finals del període ceretà, que en un moment indeterminat d'època republicana va passar a ser reconstruït i va donar lloc a una estructura de funció incerta. Així, sembla que quan es reocupa el tossal després de la destrucció, aquest edifici es reconstrueix amb murs que expandeixen l'espai original, amb un tancament potent, però groller (sense cara interna), mentre que l'interior es cobreix amb un important nivell d'enderroc aplanat, que ofereix una superfície anivellada. Probablement, aquesta va servir com a base d'alguna estructura aèria o com a ferm de circulació d'un espai del qual no s'ha conservat cap més evidència.

Finalment, cal parlar de l'edifici B, segurament l'estructura que dona sentit i cohesió a tot l'assentament. Situat a la part central d'aquest, consisteix en un àmbit de planta quadrangular de 4,45 metres d'amplada interna, que origina una potent estructura turriforme. Tindria l'accés a la cara sud, una porta amb marxapeu de 2,95 metres d'amplada (una *pertica*).²⁵ El tancament posterior no es conservaria; els murs s'encavalcarien amb la roca mare del tossal. Per tant, la hipòtesi que plantejgem és que aquest nivell de roca que tanca l'edifici per la part posterior va ser utilitzat com a base per sustentar els murs en aquest punt, fet habitual en el jaciment al llarg de tota la seva evolució, lògic tenint en compte l'aflorament dels materials rocosos arreu del turó.

Pel que fa a l'estratigrafia associada a la torre, malauradament es conservaria una molt escassa potència de la qual pràcticament no es van poder recuperar materials ni inferir cap dada. Així doncs, en general, els materials documentats van ser molt escassos,

25. Per tant, mantenint l'ús d'una mètrica romana com a referència, de la mateixa manera que ja hem vist que succeïa al Castellot.

Figura 11. Imatge de l'estructura turriforme on es pot apreciar la seva orientació dirigida al control de l'accés a la plana ceretana

però cal remarcar que just a sota de la porta, en un nivell superficial, es va recuperar una de les peces més significatives del tossal: un anell de ferro amb *signaculum*, el qual presentava un daurat fet amb una amalgama d'or i plata. Aquest tipus d'anells són força ben coneguts arqueològicament i també a les fonts clàssiques i semblaria que es podrien vincular clarament amb contextos militars republicans.²⁶

D'aquesta manera, elements com l'anell de ferro, el clau de *caliga* o l'abundant lot monetari recuperat pels furtius, juntament amb la presència de materials ceràmics com l'àmfora grecoitàlica, remetent indubtablement a un context militar al Tossal de Baltarga en aquesta fase republicana, possiblement vinculat a la presència d'una petita guarnició romana encarregada del control d'un punt altament estratègic per a la vigilància dels accessos a

26. Així, aquestes peces són mencionades per Apià i Plini. En un passatge del primer en què es refereix a la tercera guerra Púnica (*DeReb.Pun.*104) es fa referència explícitament a com els soldats romans portaven freqüentment *signacula* de ferro, mentre que els tribuns el portaven d'or. També Plini hi fa referència (*Nat.*33.5-6 i 7), relacionant els anells d'or i ferro amb els senadors i tribuns. Per tant, semblaria que un anell d'aquest tipus es podria relacionar amb el món militar romà. De fet, són elements que s'han recuperat de habitual en contextos militars republicans (per a diversos exemples, veure: Morera *et al.* 2017: 147).

la plana cerdana. Pel que fa a la resta de materials, cal remarcar que el conjunt ceràmic d'aquesta fase manté encara una major presència de la feta a mà, però amb una proporció més baixa respecte a la feta al torn (75-25 %) que es va anar equiparant a mesura que s'avança en aquesta fase.²⁷ Pel que fa a les ceràmiques al torn, majoritàriament aquestes correspondrien a ibèrica oxidada i grisa ibèrica. En l'àmbit de les importacions, continuarien sent una proporció molt reduïda, però ara adaptades al context de l'època; s'ha documentat àmfora itàlica i grecoitàlica, Campaniana A i B i algun fragment escadusser de *dolium*. Igualment, es van recuperar nombrosos fragments de materials metal·lúrgics, dels quals destaca un gran lot de claus de ferro.

4 Conclusions

En els darrers anys, el nostre equip de recerca ha pogut consolidar el coneixement al voltant de l'evolució històrica de la Cerdanya, un territori tradicionalment poc treballat per l'arqueologia catalana. La realització de campanyes d'intervenció arqueològica continuades a assentaments com el Castellot de Bolvir o el Tossal de Baltarga ha permès un notable avenç sobre el que sabem de l'estructuració del territori i les característiques socioeconòmiques dels diversos pobladors d'aquesta regió en els períodes antic i medieval. D'aquesta manera, cada cop més podem comprovar com la imatge tradicional d'una Cerdanya aïllada dels principals fenòmens històrics que van afectar el nord-est peninsular deixa de tenir sentit.

En relació amb l'antiguitat, les excavacions al Castellot i al Tossal de Baltarga resulten especialment importants per poder trencar llocs comuns i visions clàssiques sobre aquest territori, moltes vegades dependents de les fonts

literàries antigues i que no tenien una corroboració a través de les dades arqueològiques. Així, per exemple, pel que fa al període ibèric, ambdós jaciments han permès evidenciar que estem davant d'un territori proper a la resta del món iber català i que va patir una iberització força més antiga del que tradicionalment es considerava. Així, les característiques morfològiques dels poblats, els materials recuperats o l'existència d'una jerarquització territorial evident permeten encabir el poble ceretà i el seu territori dins de l'evolució general que afecta la resta de nord-est peninsular. A la vegada, evidències com les del Tossal de Baltarga també permeten intuir una participació més directa del que es pensava d'aquest territori en els grans esdeveniments que van marcar l'evolució de l'esfera mediterrània, com podrien ser les guerres púniques. Igualment, en relació amb la fase republicana, les intervencions a aquests jaciments han contribuït a visualitzar una Cerdanya que des del mateix moment de la conquesta passa a estar plenament integrada dins del còmput global de les operacions impulsades pel poder romà per controlar i explotar el territori hispà, atraient l'interès dels conqueridors des d'un primer moment gràcies a la seva importància com a eix viari i per la seva riquesa en recursos agrícoles, ramaders i metal·lúrgics.

Finalment, aquest projecte ha depassat l'àmbit de la recerca per tal de buscar un retorn necessari a la societat, de manera que la creació de l'Espai Ceretània és una magnífica mostra de la importància que té avui dia la vessant patrimonial dins del món de l'arqueologia. Per tant, la consolidació d'aquest centre d'interpretació i de la consegüent museïtzació del jaciment del Castellot es converteix en un exemple paradigmàtic de la important i necessària confluència entre la societat civil, l'esfera pública, l'empresa privada i el món acadèmic.

27. En els nivells d'abandonament s'arriba pràcticament a unes proporcions de 55 – 45 % entre ceràmica a mà i ceràmica al torn.

Bibliografia

- ABAD, L., SALA, F. *Poblamiento ibérico en el Bajo Segura. El Oral (II) y la Escuera*. Madrid: Real Academia de la Historia, 2001.
- ASENSIO, D. [et al.]. “El fossat del poblat ibèric dels Estinçells (Verdú, l’Urgell). Segle III aC”. *Revista d’Arqueologia de Ponent*, núm. 21 (2011a), p. 121-128.
- ASENSIO, D., GARCIA, C., SÁNCHEZ, E. “Un fossat del període ibèric ple en el nucli fortificat del Cogulló (Sallent, Bages)”. A: *Revista d’Arqueologia de Ponent*, núm. 21 (2011b), 157-164.
- BEYLIER, A. “Les fossés défensifs en gaule méditerranéenne protohistorique (IX-II a. av. n. ère): formes et fonctions”. *Revista d’Arqueologia de Ponent*, núm. 21 (2011), p. 253-272.
- BOUSQUET, D. [et al.]. “Évolution de la poterie du Bronze Moyen au Bronze Final. Éléments pour une chronologie de l’anthropisation d’un espace montagnard (Cerdagne, Pyrénées-Orientales)”. A: *La céramique du Bronze Final méridional. Nouvelles données, nouveaux enjeux*. P Gruat (ed.). París, 2014, p. 151-174.
- CAMPMAJÓ, P. [et al.]. “Premiers éléments permettant de saisir la transition âge du bronze – âge du fer en Cerdagne (Pyrénées Orientales)”. A: *La transició bronze final primera edat del ferro en els Pirineus i territoris veïns. XVè Col·loqui Internacional de Puigcerdà* (Puigcerdà, 17-19 de novembre de 2011). Puigcerdà: Institut d’Estudis Ceretans, 2014, p. 131-151.
- EQUIP ASSUT. “El sistema defensiu del poblat ibèric de l’Assut”. A: *XIII Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà: Món Ibèric als Països Catalans*. Volum I, Puigcerdà 14-15 de novembre de 2003. IEC: Puigcerdà, 2005, p. 655-662.
- FOLCH, J., CARBONELL, E. “La producció de vi i d’àmfores a la vil·la de Can Feu”. A: *II Col·loqui internacional d’arqueologia romana. El vi a l’Antiguitat: economia, producció i comerç al mediterrani occidental*. Badalona, 6-9 del maig de 1998. Badalona: Museu de Badalona, 1998, p. 289-293.
- FRANCÈS, J., GUÀRDIA, M. “Les defenses exteriors del poblat ibèric de Ca n’Oliver (Cerdanyola, Vallès Occidental)”. *Revista d’Arqueologia de Ponent*, núm. 21 (2011), p. 165-172.
- MARTÍN, A. “Anàlisi tecnofuncional d’estructures productives vitivinícoles d’època romana. Identificació i localització a Catalunya de fosses de maniobra de premses amb contrapès tipus arca lapidum”. *Pyrenae*, núm. 43/2 (2012), p. 53-98.
- MAYER, M. “*Cerretani, quondam Tirynthia castra*. Sobre Sil Ital. 3, 357”. A: *Cinquè Congrés Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà* celebrat a Puigcerdà del 23 al 25 de setembre de 1982. Puigcerdà: IEC, 1984, p. 197-199.
- MORERA, J. *Territori i poblament de Cerdanya a l’Antiguitat: la iberització i romanització de la Vall Cerdana*. Universitat Autònoma de Barcelona, 2017. [Tesi doctoral inèdita]
- MORERA, J. [et al.]. “El Castellot de Bolvir (Cerdanya): ocupacions ceretana, iberoromana i medieval”. *Tribuna d’Arqueologia 2009-2010* (2011), p. 295-329.
- MORERA, J. [et al.]. “El Castellot de Bolvir (La Cerdanya): ocupacions ceretana, iberoromana i altmedieval. Campanyes de 2012 i 2013”. A: *XII Jornades d’Arqueologia de les comarques de Girona*. Besalú, 13-14 de juny de 2014, 2014, p. 159-168.
- MORERA, J. [et al.]. “El Castellot de Bolvir (la Cerdanya). Les intervencions arqueològiques de 2014 i 2015”. A: *XIII Jornades de les Comarques de Girona*. Girona: Generalitat de Catalunya, 2016, p. 121-132.
- MORET, L., CARRERAS, C., MIRÓ, C. “Terrisseries al voltant de la riera de Rubí: Can Tintorer (el Papiol) i Can Pedrerol de Baix (Castellbisbal)”. A: *Barcino II. Marques i terrisseries d’àmfores al Baix Llobregat*. Barcelona: IEC, 2013, p. 17-32.

- OLESTI, O. [et al.]. “Les Guilleteres d’All (la Cerdanya)”. *Era. Revista de recerca de la Cerdanya* (2015), p. 83-96.
- OLESTI, O. [et al.]. “El Castellot de Bolvir (la Cerdanya): una fortificació ceretana als Pirineus”. *Tribuna d’Arqueologia 2009-2010* (2011), p. 295-330.
- OLLIH, I., DE ROCAFIGUERA, M. “El poblat ibèric i medieval de l’Esquerda (Masies de Roda, Osona). De l’excavació a l’experimentació arqueològica”. *Tribuna d’Arqueologia 2000-2001* (2001), p. 115-133.
- SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. *Els íbers del Nord*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2005.